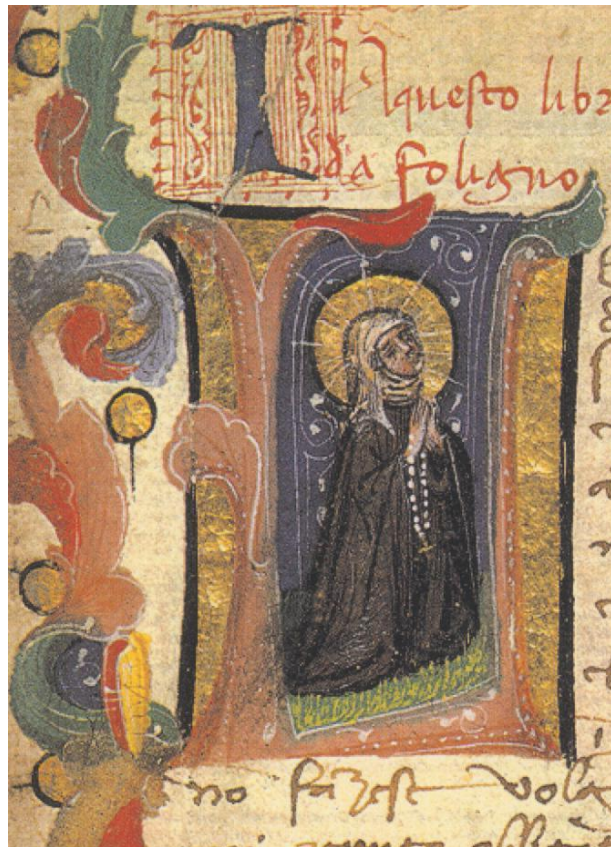

Bl. Angela z Foligna (1248?–1309)

Skripta pro Institut františkánských studií, verze 2010

© Petr Regalát Beneš

Když R. Rusconi píše o procesu jakési „františkanizace“ jako odrazu vnitřních dynamik františkánského řádu v četných jiných náboženských skutečnostech Itálie a jinde od prvních desetiletí 13. století, jmenuje zde i jeden důležitý moment pro oblast ženského světa. Po svatořečení Kláry z Assisi (1255) začal a postupně narůstal proces, v němž se četné „*mulieres religiosae*“ (zbožné ženy) připojily k františkánskému proudu. Mezi celou řadou osobností různého typu, jako např. sv. Markéta z Cortony nebo sv. Klára z Montefalca byla také jedna z nejmimořádnějších postav křesťanské mystiky, bl. Angela z Foligna.¹ Její význam potvrzuje i zájem o ni v poslední době, takže patří k františkánským postavám, o kterých se dnes nejvíce píše, a to jak na odborné, tak na populární úrovni.

Angela z Foligna je považována za největší italskou mystičku, i když pro svou dobu zaujímá v italské ženské religiozitě velmi specifické místo: nebyla ženou vysoké kultury, na druhé straně je však její duchovní „rukopis“ nezaměnitelný. Spolu s tzv. „čtyřmi ženami-evangelistkami“ mystiky 13. století (Hadewijch z Antverp, Beatrice z Nazareta, Mechtilda z Magdeburku, Markéta Porete – viz níže)² je hlavní představitelkou její nové formy. Všechny čerpaly z mystiky utrpení, mystiky svatební a „mystiky podstaty“, a kromě Angely

¹ R. RUSCONI, *Dalla „questione francescana“ alla storia*, in *Francesco d'Assisi e il primo secolo di storia francescana*, 344-345.

² Srov. B. MCGINN, *The Flowering of Mysticism*, New York 1998, 141-142.

všechny psaly v lidové řeči.³ Díky své pronikavé a plodné schopnosti reflexe toho, co jí Pán zjevoval a dával zakoušet, schopnosti, která nemá srovnání s jinou ženou 13. století, je nazývána „*magistra theologorum*“ (učitelka teologů).

Angela za mnohé vděčí sv. Františkovi, nejen při své konverzi, ale na celé cestě „komunikování mezi nebem a zemí“.⁴ Angela je zároveň velkou osobností Třetího františkánského řádu. Nespokojuje se s členstvím v něm a s jeho „normativní“ stránkou, přijímá za vzory svého pokání samého Krista a Františka ve vší konkrétnosti. V době, kdy byl *ordo laicorum* (laický stav, řád) chápán na stupních stavů dokonalosti na posledním místě, spojuje tato žena hlubokou mystiku s laickým stavem.

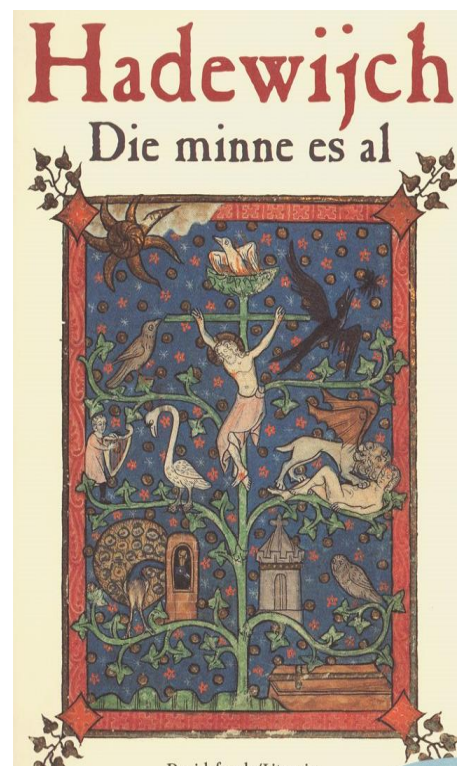
Je snadné dokázat zřejmé františkánské rysy její spirituality: např. vnitřní i vnější chudoba jako cesta ke spojení s Bohem nebo vědomí nezávislosti na každé stvořené skutečnosti. Lásku k chudobě dává na první místo mezi „sedmi dary, kterými je duše proměňována v Krista“.⁵ Pro Kurta Ruha je nejzajímavější teologickou formulací Angely, „že Bůh Otec miloval ono lůžko [kříž] ještě dříve, než člověk upadl do hříchu.“⁶ V jedné své *Instrukci* Angela cituje slova svatého Františka, která jí řekl, když se jí jednou zjevil: „Ty jsi jediná zrozená ze mě.“⁷

1. Evropská ženská mystika vrcholného středověku

Ve 13. století se upevňuje v celé Evropě ženská mystika, spojená buď s jednotlivými kontemplativními ženami, nebo s ženskými řeholními hnutími, hnutím *bekyň* ve střední a severní Evropě a hnutím *reklúz* (*reclusus* – uzavřený) neboli „*bizzocche*“ ve střední Itálii, hnutí, která dala světu originální postavy „matek“ (*matres*) nebo „svatých žen“ (*sanctae mulieres*), které byly známé svými vizemi a extázemi. Nejvýznamnějšími jsou: ze středo-severní Evropy Hadewijch z Antverp, Beatrice z Nazareta, Mechtilda z Magdeburku, Markéta Porete. Ze střední Itálie už řečené Chiara z Montefalco, Markéta z Cortony a Angela z Foligna.

Ve většině případů nemáme přímou literární produkci o kontemplativní cestě té které osoby. Často to byli řeholníci, kteří se - po pečlivém zkoumání věrohodnosti cesty zbožné ženy – ujali sbírání nejvýznamnějších svědectví a redigovali je podle literárních modelů přístupných také obyčejnému čtenáři.

Z písemných svědectví, která se nám zachovala, a to platí zvláště pro *Liber* Angely z Foligna, je okamžitě vidět zkušenostní charakter těchto mystických cest: extáze je popisována tu jako

³ Srov. P. LACHANCE, *L'esperienza suprema di unione con Dio di Angela da Foligno e paralleli con altre tradizioni religiose*, in *L'esperienza mistica della Beata Angela da Foligno. Il libro: una lettura interreligiosa (Atti del convegno tenuto in Assisi e Foligno 1-2 dicembre 2000)*, S. Maria degli Angeli – Assisi 2001, 120-121.

⁴ A. BLASUCCI, *S. Francesco visto dalla Beata Angela da Foligno*, Foligno 1985, 1.

⁵ Srov. L. THIER-A. CALUFETTI, *Il libro della beata Angela da Foligno* (kritické vydání), Grottaferrata (Roma) 1985, 632-637.

⁶ *Memoriale IX*; srov. K. RUH, *Storia della mistica occidentale II. Mistica femminile e mistica francescana delle origini*, Milano 2002, 530n.

⁷ Poslední slova v *Instructio XXI*.

stav intenzivního utrpení, doprovázený podobně silným pocitem rozkoše, tu zase jako transformace v Bohu-Lásce duše celé-hříchu, do které pronikla vykupitelská milost (na obr. Hildegarda z Bingenu).

Na rozdíl od děl spekulativních mystiků mnišské tradice není zde nabízena teorie mystické vize, ale spíše zkušenost, poznání zkušenostní povahy. Ve *Vitae matrum* (Životy matek) jsou popisovány osobní zkušenosti. V této linii se i *Liber Angely* snaží předat jednoduchými slovy popis vidění a vnitřních osvětlení, ovládnutí božským Světlem a Duchem svatým, různé změny v tělesné oblasti, které poznamenaly zkušenost s božským a které vyústovaly jednou do opojující *insania amoris* („šílenství lásky“), jindy do bezútěšného stavu, kdy člověk prožívá na vlastním těle a duši utrpení Kristovy agónie na kříži.

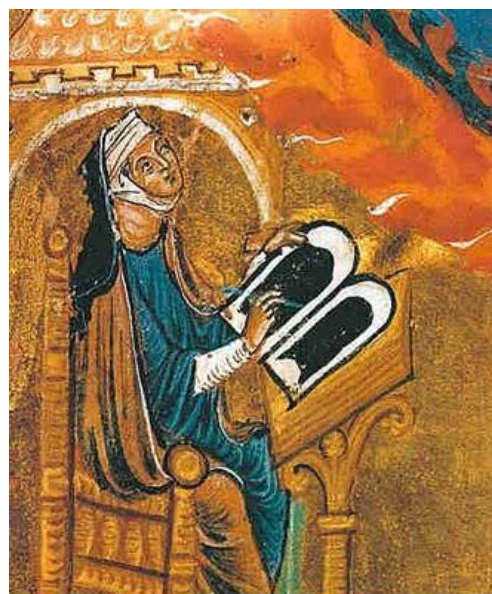
Také u Mistra Eckharta (1260-1328) je možné vystopovat chování, které je velmi podobné tomu, o čem jsme teď psali:

Eckhart si nemyslí, že by program mystického naplnění byl vyhrazen klerikům, intelektuálům, filozofům nebo teologům, ale má za to, že ho musí nabídnout všem, řeholníkům a laikům, bekyním a begardům, ve svých kázáních v lidové řeči řeholníkům rozmístěným ve vesnicích na březích Rýna. Jestliže je pravda, že pro Eckharta je požadována spoluúčast rozumu k jasnému vyjádření cesty spojení duše s Jedním, je stejně tak pravda, že to není ani rozum ani láska, co zaručuje takové spojení, nýbrž naprosté odloučení se od tvorů, které činí duši svobodnou k tomu, aby do ní mohl proniknout Boží život.

Rozhodnutí těchto ženských náboženských hnutí stáhnout se z veřejného života, jak z církevních, tak z civilních institucí, a dát přednost individuálnímu životu v radikální chudobě a v pokoře, jak je znám a oceněn v Eckhartových *Traktátech* a v *Kázáních*, je možno zřetelně vystopovat v pojednání Markéty Porete *Zrcadlo prostých duší*.⁸ Ústřední téma pokoření (anihilace) duše bylo posléze naprosto nepochopeno scholastickými teology, kteří nakonec přivedli na hranici jak autorku, tak i její knihu (1. června 1310).

Liber Angely z Foligna je třeba spojit s tímto evropským kontextem, jehož největší vývoj představuje porýnská mystika 14. století. Angelina cesta, aniž by se uchýlovala k maximálně vybroušenému jazyku porýnských mistrů, přijímá z nich inspirační motivy a přidává k nim jasné zabarvení pocházející z poselství sv. Františka, které uchovávali menší bratři, klarisky a Třetí řád kajícíků a vnesli do kruhů řeholního života.

Stránky *Knihy* jsou plné duchovního napětí, které je v kontrastu s prostou chudobou kronikových zpráv, ale vibruje v intenzitě zážitku, jenž je jasně v souladu s velkými tématy křesťanské teologie, pozorné na pravověrnost, ale také o ni nepečující, jestliže si dobře všimáme novosti pojednávaných vnitřních prostorů.

⁸ Francouzská mystička-bekyně, z jejíhož života jako jisté známe jen závěr, když byla 1.6. 1310 v Paříži na náměstí Place de Grève, před radničním palácem, upálena jako heretička. Jejím portrétem je její kniha, nejstarší spis francouzské mystiky, jež popisuje etapy vnitřní cesty velké duše s darem bohatství intelektu, tvořivosti, kulturního rozhledu, užívá přitom dvorské a rytířské řeči té doby. Z knihy existuje např. antologie: MARGHERITA PORETE, *Nobile amore*, Casale Monferrato 1996.

2. Životopisný profil Angely z Foligno

1. Život před konverzí. Narodila se pravděpodobně ve Folignu roku 1248. Podle zvyku té doby se „Lella“, jak byla také nazývána, vdala velmi mladičká; měla několik dětí. Její matka byla světská a povrchní, manžel byl zřejmě mužem průměrným, jeho charakter byl velmi odlišný od povahy Angely. Ona sama, bohatá, pyšná a krásná, byla obdarována také živou inteligencí, tíhnoucí k ironii, její emotivnost byla mimořádné citlivosti. Temperamentem hrdá, vášnivá a prudká, měla ráda světské věci, dobrá jídla, hezké šaty, tanec, obdiv od druhých.

Ke konci svého života vyznala, a to už podruhé, ale daleko osobněji a velmi živě, nedostatky svého minulého života, bez přesnějšího udání doby, na kterou se to vztahuje.⁹ Vyznává se vší upřímností – přes možné určité přehánění – svou sobeckou marnivost, domýšlivost, své pokrytectví, vnější i vnitřní přetvářku a jiné věci. Podle Lachance Angelin život před konverzí „nebyl jen hledáním potěšení, bohatý na shovívavost k sobě samé, ale byl to i život hříšný“.¹⁰

2. Konverze. V roce 1285, když měla 37 let, tedy více méně v polovině svého života, ji strach ze zavržení přivedl k tomu, aby se vyzpovídala. Zpočátku to pro ni byla taková hanba, kterou cítila ze svých hříchů, že neměla sílu některé vyznat. Přijala nehodně sv. přijímání, protože měla tyto hříchy stále ve svědomí. Ve svém zoufání se obrátila v modlitbě ke sv. Františkovi, aby jí pomohl najít zpovědníka, „který by dobře rozlišil hříchy“. Světec se jí zjevil ve snu v podobě zbožného starce. Ráno se Angela vydala do kostela sv. Františka, blízkého jejímu domu, ale zpovědníka nenašla. Na zpáteční cestě se rozhodla vejít do katedrály S. Feliciano, kde právě kázal jeden františkán, který byl také jejím příbuzným. Angela se rozhodla vyzpovídat jemu a on ji ujistil o možnosti rozhřešení. Tentýž „bratr A.“, Arnaldo, hrál pak důležitou roli v jejím životě, neboť se stal jejím zpovědníkem a dokonce zapisovatelem jejích zjevení.

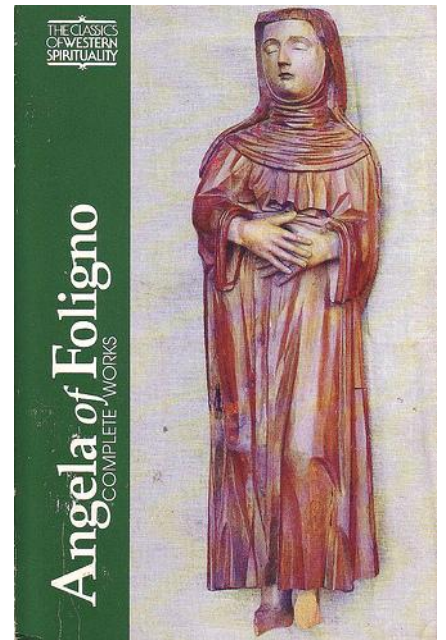
3. Pout' do Assisi a Memoriale. V létě 1291 je Angela ve Folignu přijata do Třetího františkánského řádu.¹¹ Na počátku podzimu téhož roku se proto rozhodla vykonat pout' do Assisi, neboť chtěla obdržet od sv. Františka milost, „aby cítila s Kristem, aby získala jeho milost, díky níž by dobře zachovávala řeholi sv. Františka, kterou právě slíbila, a nejvíce aby jí pomohl být a skončit v pravé chudobě“.¹²

⁹ *Instructio* I, 13-25.

¹⁰ P. LACHANCE, *Il percorso spirituale di Angela da Foligno*, Milano 1991, 45.

¹¹ U příležitosti 700. výročí Angelina vstupu do Třetího řádu se konala 17.-19. listopadu 1991 ve Folignu konference s názvem *Angela z Foligna františkánská terciářka*, jejímž plodem je kvalitní stejnojmenný sborník *Angela da Foligno terziaria francescana. Atti del Convegno storico nel VII centenario dell'ingresso della beata Angela da Foligno nell'Ordine Franciscano Secolare (1291-1991) Foligno, 17-18-19 novembre 1991*, redaktor E. Menestò, Spoleto 1992, 260 stran.

¹² *Memoriale* III, 112-113.

Právě na cestě do Assisi (což je jen asi 17 km), pravděpodobně 4. října (tedy na svátek sv. Františka), se odehrála jedna z nejpamátnejších událostí jejího života. Bylo to při zastávce v jedné kapličce poblíž Spella zasvěcené Boží Trojici, na „Via degli Ulivi“ (Olivové cestě) někde mezi Spellem a Assisi (zhruba viz obr.). Zjevila se jí Nejsvětější Trojice, slyší hlas, který jakoby sestupuje do jejího srdce: „*Prosila jsi mého služebníka Františka, a já jsem nechtěl poslat jiného posla. Já jsem Duch Svatý, a přišel jsem k tobě, abych ti dal útěchu, jakou jsi nikdy nezakusila*“¹³

Je to poprvé, co Angela slyší hlas neviditelného Boha tak jasně. Trojice sestoupila do její duše, jak jí to slíbila v jednom vidění krátce předtím. „Nová Píseň písni vykvétá mezi umbrijskými vinicemi a poli, ještě provoněnými duchovní přítomností Františka: »*Má dcero, má sladká, má dcero, radosti má, můj chráme, dcero, radosti má, miluj mne, protože ty jsi mnou velmi milována, mnohem víc, než ty miluješ mě... Má sladká dcero a snoubenka... Miluji tě víc než všechny, které jsou ve spoletském údolí. A poté co jsem do tebe vstoupil a zastavil se u tebe, vstup i ty do mě a odpočiň si u mne.*«¹⁴

z nichž mnozí příběhli. Mezi nimi byl bratr Arnaldo, který jí nařídil, aby se do Assisi už nikdy víc nevracela.¹⁵

Angela se vrátila z Assisi zcela proměněná, plná pokoje a blízkosti Boha. Arnaldo však byl velmi zneklidněn stavem své příbuzné a v roce 1292, kdy byl přemístěn do Foligna, začal

¹³ *Memoriale* III,35-42.

¹⁴ *Memoriale* III,43-47: „*Filia mea, dulcis mihi, filia mea, delectum meum, templum meum, filia, delectum meum, ama me, quia tu es multum amata a me, multum plus quam tu ames me. Et saepissime dicebat: Filia et sponsa dulcis mihi. Et dixit: Ego diligo te plus quam aliquam quae sit in valle Spoletina. Et postquam ego collocavi vel pausavi me in te, modo colloca te tu in me vel quiesce tu in me.*“

¹⁵ *Memoriale* III, 30-117.

zkoumat, zda se Angely nezmocnil zlý duch. Angela tedy umožnila Arnaldovi poznávat její vnitřní zážitky. Františkán byl celý užaslý z jejích vyprávění a snažil se jí vnukat postoj obavy a pochybností o povaze těchto zážitků. Nakonec se však rozhodl její slova zapisovat. Tak se zrodil *Memoriale*, který dokumentuje kroky Angeliny duchovní cesty a je hlavním spisem souboru, který se nazývá prostě *Liber* („*Kniha*“).

Podle většiny badatelů Angela vyprávěla v umbrijském nářečí a bratr Arnaldo vše přímo překládal do latiny, jak nejpřesněji to bylo možné. *Memoriale* obsahuje události od Angeliny konverze až do roku 1296, je přerušen ve 27. kroku, i když je jich předem ohlášeno 30. Ve stejném roce text schválil kardinál Giacomo Colonna a dva bratři.

Druhá část *Knihy* obsahuje soubor více nehomogenních spisů, který novější editoři nazvali *Instructiones*: jde o 8 zpráv o vnitřních zkušenostech, 9 dopisů, 12 promluv, 7 různých rozprav, oznámení o smrti Angely 4. ledna 1309 a jedna vzpomínková řeč nazvaná epilog.

4. Oheň proměňující Lásky

Boží zjevení během pouti do Assisi bylo předehrou k dalším a hlubším zjevením té lásky, kterou Bůh dával zakoušet Angele a pověřil ji pak, aby vše řekla svému zpovědníkovi. Angela byla celá zapálená Boží láskou. Od onoho roku 1291 dál se u ní nejedná jen o prosté vnímání Boží přítomnosti, ale také o poznávání přirozenosti toho, který ji nepřestával stále rychleji přitahovat k těsnému spojení se sebou. Především při rozjímání o Kristově ukřižování se nechávala postupně vést za ruku k radosti intimního života s Bohem.

Ovšem tyto mystické proměny v životě Angely nebyly prosté bolestí a strastí. Pochybnosti, které do ní zasel Arnaldo, se zakořenily uvnitř a nějaký čas ji doprovázely. Působily jí střídavě období agónie a intenzivní radosti. Žádala proto Boha o znamení, které by ji ujistilo, že je to on a jenom on, kdo v ní koná tyto velké věci. Uprostřed pochyb, které v ní byly až do roku 1293, byla Angele dopřána série vidění a mimořádných setkání, která potom zaujímají většinu z toho, co je napsáno v prvních čtyřech doplňkových krocích *Memoriale*. Některá se odehrála v souvislosti s eucharistií, jiná při modlitbě v její cele. Jedna po umývání jednoho malomocného ve špitále Foligna.

O tom období Angela také uvádí, že byla pronásledována františkány i členy Třetího řádu, ke kterému patřila.¹⁶ Pravděpodobně také na počátku léta roku 1293 těžce onemocněla a cítila se Bohem opuštěna. Nebyla schopna se modlit ani zpovídat. Bouře se utišila koncem léta, když vyvrcholila podivuhodným viděním Krista ukřižovaného, který objal její duši.¹⁷ Díky tomuto a dalším viděním Angela získala jistotu, pokoj a nesmírnou radost, které trvaly pět nebo šest měsíců, až do úplného kolapsu na jaře 1294.

1294-1296 jsou dva tajemné roky, během nichž se u ní střídaly chvíle nejvyššího zoufalství a opuštěnosti s chvílemi Boží blízkosti a vidění. Někdy se cítila vyvolená, jindy zavržená, někdy milovaná dcera Boha, jindy jak dcera ďáblova. Šestý doplňkový krok popisuje všechny tyto duchovní i fyzické úzkosti, s hroznými pokušeními ďábla, zatímco sedmý krok je zcela opačný a kompletuje ten předchozí: nejvyšší vidění Boha uprostřed temnot a za nimi, nejvyšší fáze mystického výstupu. Tím sedmým krokem Arnaldo ukončil *Memoriale*.

---

¹⁶ *Memoriale* V, 113-115.

¹⁷ *Memoriale* VI, 230-238.

5. Duchovní matka. Ve třinácti letech, jež uplynuly v období 1296-1309 máme jen málo informací o jejím vnitřním životě, máme však dostatečný materiál o jejích stycích se značným počtem žáků a obdivovatelů, kteří přicházeli zblízka či zdaleka, aby poslouchali její duchovní učení. Toto období je zachyceno především druhou částí *Knihy*.

„Budeš mít děti, a toto požehnání at' mají všichni, protože všechny mé děti jsou tvoje a všechny tvoje děti jsou mé.“¹⁸ To jí řekl vnitřní hlas a Angela se zdokonalovala, aby se stala velkou duchovní matkou. Jistota jejího učení, jakož i schopnost vyjádřit ji zasahujícími slovy, jsou zřejmé z řady dopisů a povzbuzení, které nadiktovala pro posilu a růst svých žáků a dalších kajících.

Vliv Angely se neomezoval jen na úzký kruh jejích žáků a přátel, ale rozšířil se také na učitele a doktory teologie, kteří procházeli Folignem. Známé je také její setkání s Ubertinem da Casale (viz část skript o něm) pravděpodobně v roce 1298.¹⁹ Ubertino ji jako první chtěl oslavit v prologu svého spisu *Arbor vitae crucifixae Iesu* a napsal potom, že z tohoto setkání získal velká vnitřní dobrodiní. Bylo to také částečně díky němu a dalším bratřím stejného duchovního směru, že se Angela zapojila do boje mezi *spirituály* a *Komunitou*. Ovšem o její roli existují mezi badateli různé názory. Někdo soudí, že zůstala mimo diskuse, i když byla pro velmi přísné zachovávání chudoby.²⁰ Mnozí zase zastávají, že Angela stála na straně *spirituálů*.²¹ Láska k svatému Františkovi a jeho životu, který se vyznačoval přísnou chudobou a modlitbou v samotě, ji dělala příbuznou ideálům horlivců za ideály Poverella z Assisi. V určité chvíli dokonce musela trpět od některých bratří i od svých kajících pro snahy o absolutní chudobu. To je asi jeden z důvodů, proč provinční ministr v jednu dobu zakázal Arnaldovi, aby se s ní stýkal,²² a proč se dokonce snažil jí zakázat, aby se stala skutečně chudou.²³ Přes nedostatek informací, které o celé věci máme, lze však říct, že její funkce v konfliktu této doby byla charakterizována uklidňováním a přesvědčováním, jak nasvědčuje zvláště jeden její dopis.²⁴

Je třeba ještě dodat, že naopak v otevřeném boji byla se sektou *fraticellů* svobodného ducha, což bylo v podstatě pietistické hnutí nesoucí prvky vzpoury a poznamenané některými bludy. Jedním s charakteristických rysů byl názor, že když je Bůh přítomen v duši, ta se

¹⁸ *Instructio* XXVI, 48.

¹⁹ Veškeré datování vztahující se k životu Angely je však předmětem diskuse badatelů, stejně jako je otevřen výzkum kolem zrodu, obsahu a autenticity celého díla *Liber - Knihy*.

²⁰ A. BLASUCCI, *Il Libro della Beata Angela da Foligno*, Roma 1950, 271 n. 37.

²¹ P. DONCOEUR, *Le Livre de la Bienheureuse Soeur Angèle de Foligno du Tiers Ordre de S. Francois*, Paris 1926, XXXVI; E. GUIDA, recenze Blasucciho ve *Studi Francescani* 23 (1951), 132; T. BIONDI, *Angela da Foligno, gemma del misticismo umbro del secolo XIII*, Foligno 1950, 31; S. ANDREOLI, *Beata Angela da Foligno*, Siena 1996, 132; aj..

²² Srov. *Memoriale* VII,8-9; IX,520.

²³ Srov. *Memoriale* I,176.

²⁴ Více o tom P. LACHANCE, *Il percorso spirituale...*, 54n.

dostává nad každý zákon a je tak svobodná od každé odpovědnosti za jakýkoli svůj skutek, ať dobrý nebo zlý. Angela před nimi velmi ostře varuje.²⁵

V Angele byla totiž výrazná schopnost prozíravosti a rozlišování, co se týče cest ducha a lásky. Tato moudrost, která je cítit z jejích dopisů a povzbuzení, pocházela z bohatství jejích vlastních zkušeností. Jeden z jejích duchovních synů napsal svědectví: „Je v ní kořen vyprošující nám všechno a my jsme její radostí a korunou v Pánu“.²⁶ Angela sama pak mohla zakusit radost z toho, že vidí požehnání, které pod jejím vedením její synové a dcery obdrželi v mnoha viděních, která se odehrála při pouti do Assisi na svátek porciunkulového odpustku 2. srpna 1300.²⁷

6. Poslední roky, smrt. Co se událo v posledních letech jejího života po roce 1300, prakticky nevíme, kromě toho, co obsahuje několik dopisů a spisů, které pravděpodobně můžeme umístit do tohoto období. Naštěstí máme k dispozici alespoň některé detaily kolem její smrti. Koncem zří 1308 byla upoutána na lůžko, a když nemohla obdržet svaté přijímání, protože se zřejmě nenašel nikdo, kdo by jí ho přinesl, dostala se do vytržení, v němž se jí zjevilo množství andělů, kteří ji uvedli k oltáři. Pochopila poselství a napsala poslední slova své duchovní rodině před smrtí, která tvoří jakousi syntézu její duchovní nauky. Píše o pěti tajemstvích Kristova života, která představují pro pravé učedníky cestu výstupu k Otci. Rozvíjí proto také sedm darů Ducha svatého, počínaje stvořením a konče darem Lásky, „která je darem nade všechny dary“, z něhož se požehnání budou radovat v nebi, v kontemplaci Boha, který je Lásky, v míře, v jaké jsou oni sami schopni milovat.²⁸ Brzy poté napsala svou závěť. Zemřela v pokoji 4. ledna 1309. Její tělo bylo uloženo do kostela S. Francesco ve Folignu, kde je možné je vidět dodnes. Byla blahověřena dekretem papeže Klementa XI. 11.7. 1701. I když je často považována za svatou, zvláště ve Francii, nebyla církví svatořečena.

3. Kontext a originalita „Knihy“

Rekonstrukce příběhu hlavní aktérky po analýze dokumentů shromážděných v *Knize* ukazuje osobitost cest i souvislostí. Jsme v Umbrii konce 13. století, s městem Assisi ve středu vyprávění. Duchovní cesta je poznamenána bolestnou konverzí, která vede k rozhodnutí pro radikální chudobu a pro následování Krista ukřižovaného, zprostředkované charismatem sv. Františka. To se dostává k Angele více formami, v nichž pokračuje jeho přítomnost v dějinách: v jejích osobních „zjeveních“; na jeho hrobě v bazilice sv. Františka v Assisi; v konkrétních postavách bratří, kteří pečují o Angelu na její cestě i o zapsání jejího

²⁵ *Instructio* III, 180-186.

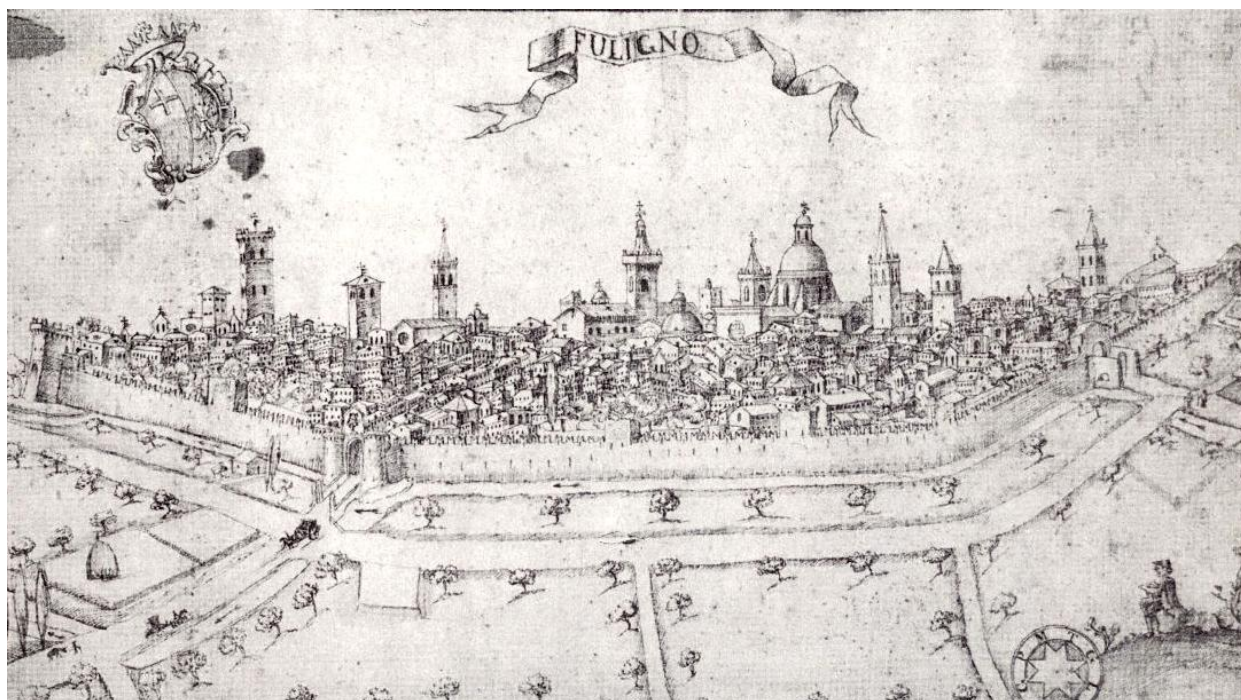
²⁶ *Instructio* IV, 109-110.

²⁷ *Instructio* IV, 160-169; 201-205.

²⁸ *Instructio* XXXV.

svědectví; v plodnosti teologického díla františkánů 13. století, ve zpracování velkých děl františkánské hagiografie, v kázání putujících kazatelů, v šíření kající praxe, případně v požadavku na neustálou reformu církve a řádu. Toto je nepopíratelný františkánský rámec Angeliny duchovní zkušenosti, kterou získávala mezi Folignem a Assisi a která obohatila pak samotné františkánství.

Přes redakční a lingvistické nejistoty i přes Arnaldovo zprostředkování (příliš velký se zdá být rozpor mezi duchovní potencií Angely a průměrností kultury a postavy řeholního bratra) je *Liber* a především *Memoriale* textem výjimečného významu. Angela se vyjadřuje prostřednictvím dialogu a vyprávění. Dialog vede s Arnaldem, a když vypráví, často mluví o výměně zkušeností a slov mezi ní a Bohem. Je to tedy přímá řeč. Je těžké ji definovat, ale mohli bychom užít stejná slova, která užívá Angela: její řeč je rouháním. Ne pouze a ne tak pro smělost užitých výrazů, ale protože Angela říká o Bohu to, co se zdá, že by se nemělo říkat, jsou užívány termíny, které se obecné mentalitě zdají být urážlivé. Angela popisuje některé způsoby, kterými se lidská duše setkává s Bohem, a pozoruje, že při prvních zkušenostech duše “slyší” Boha, ale nemá o něm ještě povědomí, protože ho neumí vidět, a přesto je plná radosti a naslouchá věcem neslýchaným a chtěla by je sdělit druhým. Když to dělá, naráží stále na námitku, kterou jí vícekrát předkládá i Arnaldo: to, co říkáš o sobě a o Bohu, není v bibli. Angela nemůže přihlížet k této námitce, protože zakouší realitu, kterou zjevuje, ale nemůže si ani nevšimnout, že její řeč o Bohu přesahuje schémata vyzkoušené zbožnosti i schémata nauková, a proto to přirovnává k rouhání. Novost a tvořivost jejích slov platí tuto cenu v jejím svědomí.

Angelina cesta není tak putováním k Bohu, nýbrž putování za Bohem. Je to zkušenost – po obrácení a volbě chudoby ve františkánském duchu – která začíná jako blesk v Assisi roku 1291, když se jí trojjediný Bůh představuje bez zprostředkování (kromě zprostředkování

Ducha svatého) jako osoba, s níž člověk vstupuje do přímého kontaktu, mimo zprostředkování svátostná, biblická nebo církevní: dojem je tak silný, že ji nutí křičet, jeví se jako blázen. A její příběh je pak v tomto smyslu skutečně jedno velké vnitřní „bláznovství“, tzn. mimořádně vysoké mystické vědomí, určitě nejvyšší z italských žen středověku.

4. Některé důležité momenty „Knihy“

Něco nám napoví už rozbor struktury spisu *Memoriale*. Počáteční odkaz, později neupřesněný, upozorňuje na 30 kroků jako rozsah cesty k dokonalosti. Zdá se, že se tak snažil rozčlenit tento celek Arnaldo. Dále však zjistíme, že krokům 1-19 je vyhrazen syntetický popis v první kapitole, o posledních čtyřech krocích (27-30) nenajdeme v *Memoriale* stopy a naopak, sedm kroků (20-26) zabírá zbývajících 8 kapitol.²⁹ K tomuto zvláštnímu zacházení s čísly v *Memoriale* je možné především dodat, že po úvodní zmínce už není zmíněna nějaká skutečná asketická souvislost s ohlášenou cestou o třiceti stupních. Zaujme nás však konstatování, že stupňů, které jsou považovány za ústřední, je 7, stejně jako je počet stupňů- etap v Bonaventurově spisu *Itinerarium mentis in Deum* (Putování mysli do Boha). Tato spojitost, která však může být čistě náhodná, neboť text Angely neobsahuje nějaký odkaz na číslo 7, oprávněně přitahuje zvědavost čtenáře, který by chtěl porovnat obě cesty. Ze srovnání 7 stupňů Bonaventury a 7 ústředních stupňů Angely plyne jistě lepší pochopení kritérií, která řídí stupňovitou stavbu těchto dvou cest, ve spisech napsaných v odstupu zhruba 40 let.

Bonaventura

Itinerarium mentis in Deum

1. Hledání přítomnosti Boha ve smyslovém světě.
2. Hledání přítomnosti Boha ve formách smyslového poznání.
3. Bůh je hledán v racionální struktuře člověka (paměť, rozum, vůle).
4. Bůh je hledán v lidských fakultách když jsou obnoveny posvěcující milostí.
5. Bůh se zjevuje ve světle svého prvního jména, z hlediska bytí: *Já jsem*.
6. Bůh se zjevuje ve světle svého jména druhé smlouvy, z hlediska Dobra: *Bůh je láska*.
7. Bůh se zjevuje ve vytržení (*excessus*) mysli, v cestě kříže, v překročení pozemského života skrze smrt jako velikonoční přechod.

Angela

Memoriale

1. Sdílení božského vyvolení, projeveného v intimní blízkosti trojjediného Boha.
2. Božské pomazání je znamením vyvolení a projevuje se požárem, který naplní bolestí všechny údy.
3. Moudrost zjevuje své podstatné jádro které tvoří cesta kříže.
4. Přímá zkušenost kříže prostřednictvím dlouhá období opuštěnosti a velkého utrpení.
5. Zjevení sjednocení s Kristem: není to věřící duše, která miluje, ale všechno závisí na Boží lásce, která předchází lásku duše a vzbuzuje ji.
6. Soužení a pokušení vedou věřící k duchovnímu a fyzickému mučednictví.
7. Opakovaná vidění a extáze korunují cestu a proměňují předchozí stav temnoty v oblažující světlo.³⁰

²⁹ Podle Lachance Arnaldo nebyl schopen dokončit zbývajících jedenáct kroků z předeslaných třiceti a rozhodl se všechno, co se stalo, zhustit do sedmi doplňkových kroků. P. LACHANCE, *Il percorso spirituale...*, 50.

³⁰ Je snadné si všimnout, že obě cesty jsou podobné v tématickém charakterizování své dráhy skrze odříkání, kříž, extázi, která může nastat, jen pokud se uskutečnilo dokonalé zpodobení s Kristem Ukřižovaným. Avšak je také velmi jasný rozdíl mezi oběma: Bonaventurova cesta vedena přísně logicky, s harmonií i v rozdělení na pasáže, do nichž je synteticky vtělen veškerý obsah scholastické teologie. Angela se zdá být naopak zaujatá

Jsou pak asi tři vrcholné momenty celého Angelina putování: moment **lásky**, moment **nicoty** a moment **vzkříšení**.

Moment **lásky** je také momentem kříže. Angela je zamilovaná do Ježíše, a to i Ježíše v bolesti utrpení a smrti. Angela se svléká před Kristem nahým na kříži a připojuje se k němu v hrobu, líbá ho a objímá, až Ježíš přejde ze strnulosti smrti k tomu, že jí opětuje něžnosti. Extrémy této zkušenosti jsou štěstí celé její bytosti, které Angela neustále připomíná a na němž má účast i její tělo, a zároveň s touto mimořádnou sladkostí nesnesitelné utrpení z rozervání, které tato nepopsatelná radost přináší organismu, a ze smrtelných ran, které působí toto spolu-ukřížování s Ježíšem. Právě zde je vrchol přímého dědictví Františka z Assisi. Jeho sociální chudoba odpovídala chudobě Boha, který se učinil člověkem, a František ho napodoboval až k přijetí stigmat. Jak Angela říká, František je ten, kdo stojí u paty kříže a přijímá každou jeho dimenzi. I u Angely jako u Františka je vědomí, že tato chudoba Boha, jeho vtělení se a jeho smrt nejsou jeho pravým a vlastním pokořením, Božím umenšením se, ale jsou pravou Boží tváří. V nich je přítomen v celé své božské moci.

Zkušenost **nicoty** byla již představena ve zkušenosti lásky-bolesti: Angela pozoruje, že je rozdělena vedví, roztržena, jedna její část je ve štěstí, druhá část je v ne-štěstí (a vidí sebe samu jako „ne-lásku“). Člověk a Bůh jako dvě skutečnosti zcela rozdílné a odlišené, i když spolu-přítomné a proto tragicky protikladné. Ale moment nicoty je něco zcela jiného: je to úzkost jako jediný stav života, totální psychopatie, zoufalství, přímo ne-láska. Angela je přesvědčena, že existuje jen ne-Bůh, a život se stává temnotou, cítí se zcela a nenávratně ztracena. To, co Angela zakouší, není selhání víry v Boha, je to selhání života samého. Ještě neví, že toto je jediná cesta, jak zakusit život samého Boha, který ve své plnosti žije i život toho, kdo upřednostní před ním nicotu: ne-Bůh je součástí Boha.

V nicotě, v temnotě nad temnotu, se nakonec znovu objeví Bůh: uvnitř nicoty Bůh je. A Angela si nachází nové lůžko, ne už na kříži a v Kristově hrobu, ale v samotné Trojici. Právě zde se u ní stane silným vědomí, že šla se svou zkušeností ještě dále než František, protože nyní „v kříži už nenachází nic“, není zde tak láska a bolest, všechno nebo nic, ale nejvyšší projevení se Boha, jeho tvář oslavená ve vzkříšení Syna. Za temnotou, která ukrývá a zároveň odhaluje Boha, není už totiž dualita Bůh-člověk, protiklad dobro-zlo, alternativa ráj-pekl. Nyní Angela zakouší nejen své dokonalé spojení s božským, zakouší kosmickou realitu,

---

růstem umožněným zkušeností lásky, bez nějaké připravené systematičnosti, kde převládajícími tématy jsou chudoba, pohrdání sebou, pohrdání druhých lidí tím, kdo si zvolí chudobu, bolest prožívaná ve společenství s Kristem ukřížovaným.

Není zde tedy teoretické myšlení určitého směru, i když se tím nechce říct, že by se u Angely nemohlo mluvit o teologii, kterou je možné rekonstruovat na základě písemného svědectví jejího *cognitio experimentalis* (zkušenostního poznání), jež používá i kategorií starší mystiky, včetně Bonaventurovy, jako např. dialektika temnota-světlo, kontemplace Božího Bytí a Dobra.

U Angely je však jasná přednost tomu, co se stalo, neprogramovatelné jedinečnosti cesty kontemplativní askeze. Bonaventura zachovává ve svém itinerariu primát určitých pravidel, totiž cestu ve stupních nebo etapách, které mezi sebou striktně souvisí, jak je to už v mnišské tradici raného středověku, a přechod od jednoho stupně k druhému vyžaduje podrobnou analýzu základních pojmů filozofické a teologické nauky. Naproti tomu ve spisu *Memoriale* následnost etap není spojena s naukovými nebo pojmovými nabytými vědomostmi a je svěřena příběhu duše, která dosáhla vysoce komplikované úrovně askeze a zakouší vidění, komunikaci shůry, trápení a extáze, fyzické martyrium a prudkou radost nejvyššího stádia povznesení k Bohu s celou svou duší i tělem.

dokonalé lidsko-božské spojení celého stvoření, které je umožněno díky slávě vzkříšeného. Angela vidí Boha na straně Boží, protože ono spojení *intra animam* platí jako spojení *intra Deum*.

Bůh ji zachvátil od onoho prvního dne v Assisi, úplně ji oprostil od sebe samé a naplnil ji božským. Nyní to, co je lidské, je také božské, a co je božské, je také lidské. Angela spočívá v Trojici a Trojice spočívá v Angele. Tak tato žena z Foligna vyjadřuje svou mimořádnou zkušenost.

5. Klíčový přechod: svoboda duše a jednota ducha

V *Knize, Instrukci XXV*, se pojednává o tématu svobody jako daru, který Bůh dává duši, takže může dělat, co chce. Bůh zjevuje duši: „Já nechci nic jiného, než chceš ty“, a tak Boží vůle a vůle duše jsou spojeny způsobem, kde Bůh říká a umožňuje duši říkat a dělat, co chce sama, bez nějaké výjimky. To je vnější svoboda, kromě které se objevuje svoboda udělená duši ve stavu mystického povznesení: „Ten, který ji povznáší, bere ji a drží ji; a duše je naplněna maximální jistotou, že může dělat a říci cokoli prostřednictvím těla i duše. A hned je Bohem dán duši a tělu zázračným způsobem řád moudrosti, takže nemůže upadnout do něčeho nezřízeného, a to ne proto, že by byla zadržována strachem nebo láskou, ale protože duše se spojila v jedno s vůlí Boží“.³¹

Vynikajícím příkladem této přeměny, kterou působí Bůh, je František, o němž *Instrukce III* říká, že ho Duch svatý naplnil překypujícím způsobem, až do té míry, že se jevil čistý ve všem svém konání, vnitřním i vnějším, a byl spojen s Bohem neustálým a nevýslovným poutem.³² Hned za tímto textem najdeme výslovnou zmínku, v níž jsou kritizováni jistí následovníci ducha svobody (*qui habent spiritum libertatis*), kteří nerozlišují přesně mezi duchovní svobodou, jež je výsadou pravých věřících, a svobodou těch, kdo se klamou a myslí, že jim svoboda ducha dovoluje konat i zlo. Je to sám Duch svatý, který nás učí rozlišovat mezi konáním zlého a dobrého, protože když je Duch vléván do duše, hned ji dokonale uspořádává, tzn. tvoří v ní, a zároveň v těle, schopnost rozlišovat, co je dobré a co je zlé. V tom je vždy opravdovým mistrem sv. František, v němž překypující hojnost Ducha působila „stálé a nepopsatelné spojení s Bohem“.

Z těchto přesných zmínek o ústřední roli přítomnosti Ducha svatého v duši, který ji proměňuje a dává jí řád podle vzoru vůle Boží, celá cesta věřící, jak ji popisuje *Liber*, se zakotvuje v tradici mnišské mystiky XII. století a současně se neustále promítá do směru, který pak razili porýnští mystici v první polovině XIV. století. Zdá se, že je zde nepopíratelné spojení mezi tématem *unitas spiritus* (jednota Ducha), který zaujímá přední místo v mystice cisterciácké (především u Viléma ze Saint-Thierry), a tématem *libertas animae* (svoboda duše) obsažené v Angelině knize *Liber*.

Ve spisu *Epistola aurea Vilém ze Saint-Thierry* píše, že výrazem *unitas Spiritus* se nechce označit jednoduše to, že podobnost s Bohem dosažitelná mystikem je výsledkem činnosti Ducha svatého, ale dokonce i to, že ona sama je Duchem svatým: spojení s Duchem je ověřeno, když se člověk z milosti stává tím, co je z přirozenosti Duch svatý, totiž osobní

³¹ L. THIER-A. CALUFETTI, *Il libro della beata Angela da Foligno*, 620-622.

³² *Tamtéž*, 474.

médium (? : v italském překladu „medio“) soupodstatného spojení Otce a Syna.³³ Od tohoto mimořádného zásahu je vůle věřícího neschopna hřešit. To se děje v přemíře touhy, v překročení přirozeného stavu ke skutku lásky, díky němuž duše přechází z „možnosti nehřešit“ do „nemožnosti hřešit“ podle výrazu, který užil Bernard z Clairvaux ve spisu *De gratia et libero arbitrio*.

Jestliže se v cisterciácké mystice itinerarium k mystickému spojení s Bohem děje prostřednictvím afektivní cesty, touhou a obrácením srdce, porýnská škola 1. pol. XIV. stol. a zvláště **Mistr Eckhart** objevují zase rozumový rozměr. Mystika se neomezuje jen na tíhnutí afektu, který touží po spojení, ale sleduje jednotu s Bohem i prostřednictvím intelektu. Intelekt usiluje překonat sebe sama, vyprazdňuje se ode všech konečných omezení a tímto vyprázdněním získává náklonnost pro „zrození Slova v duši“. Člověk, aby osvobodil rozum od všeho, co je nízké, má se oddělovat od druhých příčin, musí opustit pevnou půdu, aby se ponořil do propasti, do „hlubin beze dna“. Z této tiché propasti se rodí slovo, rozlévá se proud milosti a duše se spojuje s Bohem, jednota je dosažena sjednocením se obou. Asketický úkol směřuje k uskutečňování protikladu vůči vědění světskému a konečnému, zrušení dualistického myšlení ve prospěch radikální jednoty rozumu s Bohem, v němž každá proměnlivost je rozptýlena.³⁴

Nauka Eckhartova byla společně s naukou Jana Taulera (1300-1361) převzata do *Knížky o dokonalém životě*, známější pod titulem, který jí dal Luther, *Theologia Deutsch*. Spis napsal neznámý kněz ve Frankfurtu někdy ve XIV. století. Dva výslovné odkazy obsažené v tomto díle mají překvapující vztah s náměty popisovanými v Angelině *Knize*: odkaz na pravou svobodu křesťana a odkaz na maskování této svobody u členů hnutí svobodného Ducha: „*Co je svobodné, není nikoho, a kdo si to přivlastňuje, páchá nespravedlnost. Nuže, mezi vším svobodným není nic tak svobodného jako vůle a kdo si ji přivlastňuje a odnímá jí tuto její ušlechtilou svobodu, páchá nespravedlnost... Ale když si někdo připisuje svobodu, ve které nezakouší už bolest a trápení pro hřích nebo pro to, co je proti Bohu, a naopak dělá, že je na to všechno netečný a necitlivý, nebo že je zde v čase již ve stavu, v jakém byl Kristus po vzkříšení, tak to není pravá, božská svoboda, jež pramení z pravého božského světla, ale je to svoboda d'ábelská, přirozená, nečistá, falešná a klamná, která vychází ze světla přirozeného, falešného, klamného.*“

Další témata se kříží překvapujícím způsobem v dílech porýnských mystiků a v *Knize* Angely. Jsou to témata pokory a ušlechtilosti; částečné zapojení filozoficko-teologických kategorií, jako například bytí a dobra; téma vnímavosti, vyprázdnění sebe, abychom byli schopni přijmout Boha, „strpět“ vložení se Boha do duše. Některá z těchto témat, zvláště téma moudrosti spojené s křížem a téma extáze, jež následuje po „přechodu“, který je opuštěností a utrpením, jsou také u sv. Bonaventury, jak jsme viděli už dříve.

³³ Srov. GUGLIELMO DI SAINT-THIERRY, *Epistola ad fratres de Monte-Dei*, ed. J. Déchanet, *Sources Chrétiennes*, 223, Paříž 1976, §263, str. 354.

³⁴ Srov. MEISTER ECKHART, *Del distacco*, in *Trattati e prediche*, editor G. Faggini, Milano 1982, 171-184.

6. Zvláštní témata Angeliny mystiky

Když čteme texty z *Knihy*, zasáhnou nás svědectví zaznamenávající onen zkušenostní charakter cesty, o němž jsme už psali. Masivní přítomnost fyzické stránky člověka, která se projevuje jak v opakované bolesti, tak i v zakoušené rozkoši, nebrání, aby zde bylo i jakési rozvíjení nauky. Thier a Calufetti dávají následující výčet charakteristických témat rozvíjených ve spisu:

- 1) Bůh je nekonečná láska, Každé Dobro.
- 2) Trpící Kristus je Knihou života.
- 3) Eucharistie je zásadním prvkem k přeměně duše v Kristův život.
- 4) Modlitba je prostředkem k nalezení Boha.
- 5) Duchovní cesta se nazývá chudoba, bolest, pokora.
- 6) František je zrcadlem dokonalosti a vůdcem k ní.
- 7) Maria je královnou milosrdenství a milosti.
- 8) Kříž je pravým druhem na cestě svatosti.
- 9) Oproštěné duši se Bůh zjevuje jako stvořitel, který naplňuje stvoření dobrotou.
- 10) Cílem je transformace, proměna, a) v Boží vůli, b) s Bohem, c) v Boha.
- 11) Láska je principem každého konání.
- 12) Symbolický jazyk mystičky je silně biblický a liturgicko-svátostný.³⁵

Teologické rozvíjení těchto témat předpokládá, že Angela znala patristickou teologii, a to i východní, dále cisterciáckou mystiku spojenou alegorickým jazykem snoubenectví přijatým podle vzoru Písně písní, dále směr negativní teologie, kterou vypracoval Dionýsius Areopagita a Bonaventura pak převedl do jazyka teologie kříže. Přítomnost všech těchto prvků je krásně vidět v *Instrukci XXXIV*, kde je cesta duchovního výstupu duše popisována na základě cesty, kterou šel sám Ježíš Kristus.

Kristovou družkou v jeho pozemském životě byla především chudoba, a to podle tří stupňů: chudoba od všech časných věcí; chudoba od příbuzných a od mocných přátel; chudoba jako zřeknutí se vynikající formy božského života pro přijetí slabosti lidského života.

Druhým Kristovým druhem byl stav dobrovolného opovržení, potupy, přijatého a neseného až k přijetí výsměchu a odsouzení na smrt motivovaného pouze lží.

Třetí Kristovou družkou byla bolest. Jako člověk zakusil všechny bolesti toho, kdo „měl být zrazen, prodán, zatčen, opuštěn, zapřen, svázán, vysmíván, bit, bičován, souzen a odsouzen jako zločinec, přiveden na kříž, svlečen, ukřižován, zabit, rouhán, zasažen kopím a proboden ve svém svatém boku“.

Z těchto temnot totálního odříkání a obětování se vyvstává na Angeliných stránkách světlo františkánské moudrosti, která nás vede k tomu číst existenci jako dar lásky: v kříži je naplnění lásky; láska je jménem Boha a jeho živoucího daru, Duchu svatého, trvalého exodu do světa a dějin.

Bonaventura mluvil jazykem učitele teologie, „logiky kříže“ a argumentace, kterou použil Kristus, aby přemohl ďábla, v níž „první předpoklad byl od věčnosti, ale druhý byl přijat na kříži. Závěrem pak bylo vzkříšení“.³⁶

³⁵ Srov. Úvod ke kritickému vydání *Il libro della beata Angela da Foligno*, 102-103.

³⁶ BONAVENTURA, *Collationes in Hexaëmeron*, I, 28.

U Angely, podle podobných úvah, má kříž podobné rysy Boží moudrosti, překypující hojnost lásky se mění v *bláznovství kříže*. Pravá láska má vždy rysy vytržení a opuštění, omámení (*sopor*), které doprovází vidění až do smrti, až do hrobu. Skrze velké utrpení se otevírá sedm pečeti z Apokalypsy, a proto se kříž stal univerzálním zdrojem každého poznání.

Tyto indikace mohou stačit, abychom uchovali označení jedné tradice, která o Angele mluví jako o „učitelce teologů“: protože její novost se stále konfrontuje s teologickou tradicí a podobně protože „u ní bylo možno vidět něco jiného, i proti její vůli: sbíhá se Bůh s ní a ona s Bohem, což je svatost, a ukazuje se odpovídající poselství. Ale to je nezbytné zázemí teologie, bez něhož to není teologie, nýbrž jen rozumové cvičení“.³⁷

Jako závěr můžeme rozjímat modlitbu uvedenou v posledním svědectví nebo epilogu *Knihy*:

*„Ó nebeská moudrosti evangelní dokonalosti, jak jsi s věčným Bohem zjevila pošetilou moudrost tohoto světa! A ty, věčný Bože, vzbudil jsi v ní před lidmi ženu, před pyšnými pokornou duši, před vychytralými prostou, před učenými nevzdělanou, před náboženským pokrytectvím svaté pohrdání a odsouzení nás samých, před povalečskými mluvkou a zahálčivými rukama nádhernou horlivost skutků a mlčení slov, a proti obezřelosti těla obezřelost ducha, kterou je věda Kristova kříže“.*³⁸

Ze zkoušky lásky je nabídnuta milost a zpráva o nejvyšším daru přichází k člověku dneška přes svědectví Angely, ženy pokorné, jednoduché, neučené, posvěcené oním jedinečným utrpením, které bývá dopřáno mystikům a které spočívá v „snášení Boha“.

A ještě krásná modlitba Jana Pavla II., který 20. června 1993 navštívil hrob Angely:

„Blažená Angelo z Foligna!

Velké divy v tobě vykonal Pán. My dnes s vděčným duchem kontemplujeme a adorujeme skryté tajemství božského milosrdenství, jež tě vedlo na cestě kříže až na vrcholky heroismu a svatosti. Ty, osvícená kázáním slova a očištěná svátostí pokání, ses stala zářným příkladem evangelijních ctností, moudrou učitelkou křesťanského očišťování, bezpečnou vůdkyní na cestě k dokonalosti.

Poznala jsi zármutek hříchu, zakusila jsi »dokonalou radost« Božího odpuštění. Kristus tě oslovil sladkými tituly »dcera pokoje« a »dcera božské moudrosti«.

Blažená Angelo, důvěřujeme v tvou přímlovu a vyzýváme tvou pomoc, aby obrácení toho, kdo ve tvých stopách opustí hřích a otevře se Boží milosti, bylo upřímné a trvalé. Podepři ty, kdo tě chtějí následovat na cestě věrnosti Kristu ukřižovanému, v rodinách a řeholních komunitách tohoto města i celého kraje. Dej, ať mladí cítí tvou blízkost, veď je k objevení

³⁷ C. LEONARDI, *Angela da Foligno tra teologia e mistica*, in AA.VV., *Angela da Foligno terziaria francescana*, 259.

³⁸ L. THIER-A. CALUFETTI, *Il libro della beata Angela da Foligno*, 741-743.

jejich povolání, aby se jejich život otevřel radosti a lásce. Podporuj všechny, kdo jsou unavení a malomyslní a jdou namáhavě v bolestech fyzických i duchovních. Buď každé ženě zářivým vzorem evangelijního ženství: pro panny i manželky, pro matky i vdovy. Kristovo světlo, jež se zaskvělo v tvém těžkém životě, ať jim září i na jejich každodenní cestě.

A konečně, vypros pokoj nám všem i celému světu. Ziskej církvi zapojené v nové evangelizaci dar velkého počtu apoštolů, svatých kněžských a řeholních povolání. Pro diecézní komunitu ve Folignu vypros milost nezdolné víry, činné naděje a planoucí lásky...

*Blažená Angelo, oroduj za nás!*⁶